

Chronicle

Stylistics across disciplines

KATARZYNA MOLEK-KOZAKOWSKA

(Opole)

W dniach 16 i 17 czerwca 2011 roku na Wydziale Humanistyki Uniwersytetu w Lejdzie w Holandii odbyła się międzynarodowa konferencja *Stylistics across disciplines* poświęcona teorii i metodologii badań stylistycznych w kontekście różnych dyscyplin filologicznych. Konferencję poprzedzał, zorganizowany w dniu 15 czerwca, warsztat pod nazwą *Register, genre, and style* (Rejestr, gatunek a styl). Oba elementy interdyscyplinarnego sympozjum zorganizowano dzięki wspólnym wysiłkom przedstawicieli Centrum Językoznawstwa Uniwersytetu w Lejdzie (Leiden University Centre for Linguistics, zwanego w dalszej części LUCL), Instytutu Kulturoznawstwa Uniwersytetu w Lejdzie (Leiden University Institute for Cultural Disciplines), Towarzystwa Badań Poetyki i Lingwistyki (The Poetics and Linguistics Association, zwanego w dalszej części PALA). Miejsce konferencji nadzwyczaj sprzyjało atmosferze obrad – Lejda jest miastem akademickim, słynącym z najstarszego w Holandii uniwersytetu (założonego w 1575 roku przez Wilhelma I Orańskiego), który nadal mieści się w zabytkowych budynkach w centrum miasta. Jest także znana jako miejsce urodzenia Rembrandta (1606), a także port, z którego w 1620 wypłynął statek *Mayflower*, na pokładzie którego znajdowali się pierwsi osadnicy zdążając na kontynent amerykański.

W mowie otwierającej, Prof. Ton Van Haften, Dyrektor LUCL, zwrócił uwagę na fragmentaryzację pola badawczego stylistyki. Jej głównym przedmiotem badawczym są efekty kognitywne i komunikacyjne określonych wyborów językowych (ang. linguistic choices). Dzięki tak szeroko pojętemu przedmiotowi, badania stylistyczne podejmowane są obecnie z różnych perspektyw przez literaturo-

znawców, językoznawców, badaczy retoryki i dyskursu. Chociaż tradycyjne podziały dyscyplinarne utrudniają wzajemną wymianę wiedzy i współpracę, czasami udaje się je przezwyciężyć, jak w przypadku projektów realizowanych w ramach PALA. Ich priorytetem jest rozwijanie pola badawczego poetyki kognitywnej, zajmującej się wyjaśnianiem roli kontekstualnych i mentalnych aspektów użycia języka w różnych rejestrach i domenach. Celem konferencji było więc propagowanie stylistyki jako spójnej dyscypliny badawczej – zarówno teoretycznie jak i metodologicznie – poprzez dyskusje na temat problemów, ale i szans, w poszukiwaniu wspólnego programu badawczego.

Dla organizatorów konferencja była elementem wstępnym do opracowania projektu badawczego *Stylistics of Dutch* (Stylistyka języka niderlandzkiego). Jego głównym celem jest zintegrowanie aparatu pojęciowego i metod wywodzących się z lingwistyki, retoryki czy literaturoznawstwa oraz ich adaptacja na potrzeby analizy stylistycznej, jak również badań wpływu efektów stylistycznych na odbiorców. Szczegółowe pytania badawcze tego projektu dotyczą (1) możliwości zdefiniowania kluczowych pojęć stylistyki, (2) wyboru właściwych metod jakościowych i ilościowych dla konkretnych przedsięwzięć badawczych, (3) określenia językowych i kulturowych wyróżników zjawisk stylistycznych, oraz (4) korelacji zidentyfikowanych wzorców stylistycznych z kontekstem sytuacyjnym, gatunkowym, instytucjonalnym czy kulturowym tekstów poddanych analizie.

Przed omówieniem szczegółowej problematyki poruszanej w trakcie wystąpień warto zapoznać się z tematyką warsztatu *Register, genre, and style*, który oferował pewnego rodzaju teoretyczne zaplecze całej konferencji. Głównym prelegentem warsztatu był Douglas Biber amerykański językoznawca z Northern Arizona University. Zainteresowania badawcze Profesora Bibera obejmują językoznawstwo stosowane i korpusowe, analizę dyskursu, gramatykę angielską oraz badania rejestrów i stylów. W 1988 roku Biber wydał monografię *Variation across speech and writing* (Różnorodność mowy i pisma), w której po raz pierwszy wykorzystał metody językoznawstwa korpusowego do badań nad rejestrami, stylami i gatunkami. Najnowsze wyniki badań rejestrów językowych Bibera opublikowane są w następujących książkach: *University language: A corpus-based study of spoken and written register* (2006); *Real grammar: A corpus-based approach* (2009); *Register, genre, and style* (2009). Publikacje te nie tylko ukazują ewolucję jego metody badawczej (dzięki wykorzystaniu nowoczesnych programów do przetwarzania danych językowych), ale także prezentują różnorakie praktyczne zastosowania badań rejestrów. Dla przykładu służą one przygotowaniu coraz lepszych materiałów szkoleniowych i sprawdzających do nauki języka angielskiego jako obce-

go, oraz opracowaniu wytycznych do dydaktyki nauczania języka angielskiego dla celów akademickich.

W ujęciu Bibera rejestr jest odmianą języka prymarnie zdefiniowaną sytuacyjnie. Badania rejestrów można podejmować na różnych próbkach tekstów, a nawet fragmentów zdaniowych, biorąc pod uwagę każdą ich cechę leksykalną lub gramatyczną, pod warunkiem, że „przenika” ona próbkę, czyli manifestuje się wielokrotnie na całej jej rozciągłości, choć niekoniecznie z ponadprzeciętną częstotliwością. Różnicowanie się rejestrów jest zdeterminowane funkcjonalnie, co oznacza, że gdy zmiana cech językowych tekstu wynika ze zmiany celu komunikacyjnego wypowiedzi, pojawia się nowy rejestr językowy. Jeśli chodzi o gatunek, według Bibera, jest on wyznaczany przede wszystkim cechami struktury tekstowej. Cechy organizacji danego typu tekstów mogą ujawnić się jednokrotnie (np. pozdrowienia w liście) lub wielokrotnie (np. slogany w reklamie). Co ważne, formalne wyróżniki gatunku są traktowane raczej jako elementy konwencjonalne i oczekiwane, niż funkcjonalne (np. struktura artykułu naukowego typowo zawiera podrozdziały dotyczące teorii, metody i wyników analizy, ale istnieją alternatywne sposoby organizowania takiego tekstu). W typologii Bibera, styl, podobnie jak gatunek, nie jest zdeterminowany funkcjonalnie, ale, w odróżnieniu od niego, musi być zmanifestowany wielokrotnie powtórzoną kombinacją wyborów językowych. Od rejestru odróżnia go to, że kombinacja ta jest wynikiem indywidualnych preferencji (np. motywowanych estetycznie lub retorycznie), a niekoniecznie wyrazem celu komunikacyjnego kluczowego dla danej sytuacji. W toku otwartej dyskusji typologia rejestru, gatunku i stylu Bibera, ze względu na swą prostotę i przejrzystość, została przyjęta jako pewien punkt odniesienia do definiowania pojęć stylistyki, choć nie została zaakceptowana bezkrytycznie.

W dalszej części wystąpienia, Prof. Biber zademonstrował zastosowanie metod językoznawstwa korpusowego do badania rejestrów na przykładzie obszernego studium języka w instytucjach szkolnictwa wyższego w USA. Opracował on tak zwaną wielowymiarową analizę czynnikową (ang. multidimensional factor analysis), pozwalającą wychwycić powtarzalne kombinacje stylistyczne rejestrów akademickich. Po zakodowaniu cech gramatycznych i leksykalnych reprezentatywnego korpusu tekstów uzyskanego poprzez zdigitalizowanie podręczników akademickich, opisów kursów, informacji na temat procedur i administracji studiów, jak również zapisów wykładów i zajęć uniwersyteckich przeprowadzonych na kilku kierunkach technicznych, ekonomicznych i społecznych, badaczowi udało się zidentyfikować kilka „wymiarów” (ang. dimensions) charakterystycznych dla „języka akademii”. Okazało się między innymi, że akademicki język pisany jest

coraz bardziej ubogi w czasowniki, że najdłuższe i najbardziej złożone zdania znajdują się w opisach tematyki i wymagań kursów wybieranych przez studentów, oraz że wypowiedzi wykładawców obfitują w elementy sygnalizujące subiektywny punkt widzenia.

W trakcie warsztatu można było także wysłuchać referatów na temat różnorodnych podejść do analizy stylistycznej. I tak, Prof. Gerard Steen z Uniwersytetu w Amsterdamie zaprezentował swój model kognitywnego przetwarzania tekstów w odniesieniu do oczekiwań i wiedzy na temat gatunków. Założył on, iż użytkownicy organizują swoje wypowiedzi stylistycznie i odbierają wypowiedzi innych zgodnie ze schematami gatunkowymi tekstów, kontekstów, a nawet całych wydarzeń komunikacyjnych (np. spotkanie biznesowe, konferencja naukowa czy przedstawienie teatralne). Dr Robin Straaijer z Uniwersytetu w Lejdzie przedstawił wyniki swoich badań historyczno-porównawczych, które pokazują jak konkretne wybory językowe podejmowane przez autorów znanych podręczników poprawnej angielszczyzny na przestrzeni ostatniego wieku wpłynęły na kształtowanie się nowoczesnego stylu preskryptywnego (zbliżonego do stylu deskryptywnego) w tego typu poradnikach językowych. Dr Ninke Stukker, również reprezentująca Uniwersytet w Lejdzie, przedstawiła swoją analizę stylistyczno-korpusową różnych spójników przyczynowych (ang. causal connectives) w tekstach literackich i nieliterackich w języku niderlandzkim. Pokazała ona jak wybór określonego spójnika może wpłynąć na wyobrażenie opisywanej sytuacji jako motywowanej zewnątrz lub jako rezultat działania sprawczego człowieka, a także jak można manipulować takimi rozwiązaniami stylistycznymi w celu uzyskania określonych efektów retorycznych (np. w języku prasowym) lub estetycznych (np. w języku literackim).

Podsumowując należy stwierdzić, że warsztat *Register, genre, and style* zorganizowany w przeddzień konferencji był bardzo interesującym teoretyczno-metodologicznym wstępem do dalszych, dużo bardziej szczegółowych analiz stylistycznych podejmowanych przez uczestników konferencji *Stylistics across disciplines*. Pozwalał on się zorientować w różnorodności podejść obecnych we współczesnej stylistyce (np. kognitywne, historyczne, stosowane) i preferowanych metodach badawczych (np. analiza korpusowa, gatunkowa, retoryczna). Pozwalał także zrozumieć, iż podejścia te nie są konkurencyjne, ale raczej komplementarne, ponieważ rzucają nowe światło na różnorakie aspekty stylistyczne tekstów na przykładzie języka angielskiego i niderlandzkiego.

W trakcie konferencji *Stylistics across disciplines* zaprezentowano trzy wykłady plenarne, które zogniskowały uwagę uczestników. Jeden z nich wygłoszony został przez wspomnianego już Prof. Douglasa Bibera, który wyka-

zał, za pomocą metody czynnikowej w analizie stylistycznej korpusów tekstowych, istnienie dwóch tendencji zmian w rejestrach anglojęzycznego piśmiennictwa dziennikarskiego i naukowego. Po pierwsze, można zauważyć narastającą od lat sześćdziesiątych XX stylistykę potoczności (ang. informalization) w języku prasowym, w której prym wiedzie dziennik *New York Times*, ale którą także naśladują tygodniki społeczno-polityczne, jak na przykład *Time Magazine*. Po drugie, narasta złożoność syntaktyczna oraz kompresja semantyczna, a zatem wzrasta niedostępność dla przeciętnego odbiorcy, w stylistyce czasopism naukowych. Co ciekawe, badania Bibera wskazują, iż popularne czasopisma naukowe *Science* i *Philosophical Transactions of the Royal Society* nie poddają się temu trendowi. Ich styl przedstawiania odkryć naukowych przypomina ten w tekstach popularno-naukowych, a nie ten z czasopism branżowych.

Prof. Barbara Dancygier, kanadyjska narratolożka polskiego pochodzenia, wygłosiła drugi wykład plenarny na temat konstrukcji świata przedstawionego oraz reprezentowania stanów mentalnych bohaterów w prozie literackiej. Opierając się na tekstach różnych anglojęzycznych pisarzy współczesnych, pokazała ona jak autor może osiągnąć „kompresję punktu widzenia” (ang. viewpoint compression) u swojej postaci tak, aby poszczególne elementy narracji układały się w spójną reprezentację jej doświadczenia i percepcji świata. Ponadto pokazała ona jak język literacki odzwierciedla nietypowe stany mentalne poprzez stylistyczną strategię „speaking for thinking” (mówienie w miejsce myślenia). Strategia ta zastosowana bywa kiedy autor pozwala bohaterom toczyć wewnętrzne dialogi z wyimaginowanymi interlokutorami, przez co ujawnia ich uczucia i przemyślenia. Dancygier udowadnia, że czytelnik nie ma zasadniczych trudności z określeniem stanu mentalnego postaci przedstawionego w tak obudowany sposób. Szczegóły na temat stylistyki narracji można znaleźć w książce Barbary Dancygier *The language of stories: A cognitive approach* (Język opowieści: Podejście kognitywne), która ma się ukazać jesienią w Toronto.

Trzeci wykład plenarny wygłosił jeden z współorganizatorów konferencji, Prof. Ari Verhagen, który reprezentuje podejście kognitywne do stylistyki. Wychodząc od semantyki lingwistycznej i gramatyki kognitywnej, zakłada on, że wybory stylistyczne to nie „wyrażanie tego samego znaczenia innymi środkami językowymi”, ale raczej konstruowanie alternatywnych wyobrażeń świata z różnych perspektyw. Znaczenie wypowiedzi, według Verhagena, jest zależne od podzielanej, skonwencjonalizowanej wiedzy użytkowników języka na temat jego potencjału znaczeniowtwórczego w danej kulturze. Przykładem takiej zależności mogą być inne reprezentacje przyczynowości (ang. construal of causality) czy bierności

podmiotu (ang. *construal of backgrounded agentivity*) możliwe w języku niderlandzkim i angielskim, a uzyskane poprzez takie zabiegi syntaktyczne jak użycie strony biernej lub inwersja szyku zdania. Ilustrując swoje podejście, Verhagen posłużył się fragmentami współczesnej prozy holenderskiej i jej tłumaczeń na język angielski. Głównym przesłaniem wykładu było jednak wezwanie do pracy nad założeniami i narzędziami analitycznymi stylistyki porównawczej. Ta dyscyplina badałaby repertuary dostępnych opcji stylistycznych w wybranych językach, określając charakterystyczne dla nich preferencje stylistyczne.

W toku konferencji *Stylistics across disciplines* badacze z różnych krajów Europy, Azji i Ameryki przedstawili ok. 60 referatów. Były one zgrupowane w 14 sesjach tematycznych, ze względu na podejmowany problem badawczy, a nie ze względu na dyscyplinę reprezentowaną przez prelegentów. Następujące sesje dotyczyły wpływu stylu na odbiór treści: *Style and cognition* (Styl a myślenie), *Style and genre* (Styl a gatunek) i *Cross-linguistic perspective on style* (Perspektywa porównawcza w stylistyce). Często poruszaną kwestią prezentowanych tu badań był wpływ metafor na kształtowanie specyficznego stylu. Metafory dominują w rejestrach akademickich, promocyjnych a nawet w sprawozdaniach z wydarzeń sportowych, w których abstrakcyjne sfery doświadczenia przedstawiane bywają w kategoriach bardziej przyziemnych. Na szczególną uwagę zasługiwał referat Eleny Semino z Uniwersytetu Lancaster, w którym badaczka wykorzystała pojęcie „symulacji doznania” (ang. *embodied simulation*), zaczerpnięte z psychologii kognitywnej, do wyjaśnienia efektów identyfikowania się czytelnika z opisami odczuć bólu w literaturze. Zademonstrowała ona jak w toku szczegółowej analizy stylistycznej można określić jakie wybory językowe odpowiedzialne bywają za skuteczne efekty „symulacji doznania”.

Sesje zatytułowane *Style and the grammar of information structure* (Styl a gramatyka struktury informacyjnej) i *Style and the grammar of verbs* (Styl a gramatyka czasowników) poświęcone były przeglądowi badań na temat funkcji stylistycznych wybranych konstrukcji gramatycznych, zestawień leksykalnych, złożzeń morfologicznych, a nawet znaków przestankowych. Na przykład, Michael O'Toole z Murdoch University w swoim wystąpieniu pokazał jak wiersz W.H. Audena „Musée des Beaux Arts” w swej złożoności syntaktycznej odzwierciedla kompozycję obrazu Pietera Bruegla „Upadek Ikara”. Zaś Georg Marko z Uniwersytetu w Grazu zademonstrował wzorce zastosowania greckich lub łacińskich morfemów (np. *photo-*, *spasmo-*, *-philia*, *-taxis*) jako kategorii stylistycznych w wypowiedziach użytkowników pro-zdrowotnego forum internetowego. Nierzadko uży-

cie klasycznych afiksów pozwala użytkownikom stylizować się na ekspertów od pewnych procedur medycznych.

Duża część wystąpień konferencyjnych, w tym w sesjach *Corpus stylistics of literary texts* (Stylistyka korpusowa tekstów literackich), *Style and the construction of voices in discourse* (Styl a narracja subiektywna w dyskursie), oraz *Methodological issues in corpus stylistics* (Metodologia stylistyki korpusowej), dotyczyła przydatności, ale i ograniczeń, zastosowania metod korpusowych do badania cech stylistycznych tekstów literackich. Stylistyka ilościowa pozwala na wyjaśnienie niektórych efektów tekstowych, takich jak na przykład wrażenia dystansu lub bliskości, ruchu lub statyki, empatii dla bohaterów, czy rzeczowości opisu. Przedmiotem przedstawionych na konferencji analiz tego typu były nie tylko klasyczne anglojęzyczne powieści, od Karola Dickensa po Jane Austen i Henry'ego Jamesa, ale i współczesna poezja i teksty piosenek popularnych. Mimo przekonujących wniosków płynących z tego typu analiz korpusowych, należy tu wspomnieć także prelegentów opowiadających się za rozwijaniem metod interpretacyjnych w stylistyce. Peter Stockwell z Uniwersytetu Nottingham zwrócił uwagę na kognitywno-etyczne aspekty badań recepcji literatury w oparciu o kategorię „pozycjonowania czytelnika”. Według Stockwella, *etos* dzieła literackiego (nawet w większym stopniu niż jego *logos* – znaczenie i *patos* – generowane efekty emocjonalne) powinien być określany w oparciu o introspekcję i interpretację interakcji autor-czytelnik, a nie tylko w odniesieniu do kombinacji wyborów językowych dominujących w tekście.

Część wystąpień, na przykład w sesjach *Style and context* (Styl a kontekst), *Style and construction of social identity* (Styl a konstrukcja tożsamości społecznej) oraz *Applied stylistics* (Stylistyka stosowana), poświęcona była zastosowaniu wyników badań stylistycznych w celach praktycznych, na przykład w pedagogice czy przekładoznawstwie. Interesujący referat przedstawiła Bertie Kaal z Uniwersytetu w Amsterdamie, współpracująca z politologami w ramach interdyscyplinarnego projektu „Od tekstu do ideologii”. Dzięki analizie stylistycznej i retorycznej manifestów wyborczych holenderskich partii politycznych, udało im się wypracować metodologię „ekstrakcji” ideologicznych podstaw obrazu świata, wartości i proponowanych rozwiązań politycznych zakodowanych w tego typu tekstach. Przedsięwzięcie to ma pomóc w przygotowaniu materiałów informacyjnych dla wyborców, którzy mogliby porównać jak poszczególne partie plasują się na osiach konserwatyzm-liberalizm, prawicowość-lewicowość czy nacjonalizm-europejskość.

Jeszcze jedna grupa tematyczna obejmowała sesje *Style and classical rhetoric* (Styl w retoryce klasycznej), *Style in political discourse* (Styl w dyskursie poli-

tycznym) i *The style of news discourse* (Styl dyskursu dziennikarskiego). W ramach tej ostatniej sesji miałam możliwość zaprezentować swój referat *The notion of rhetorical style and its application in newspaper discourse* (Pojęcie stylu retorycznego i jego zastosowanie w badaniach dyskursu prasowego). Na początku przedstawiałam swoją koncepcję stylu retorycznego rozumianego jako strategiczna kombinacja wyborów środków językowych służących pozyskaniu czytelnika. Praktyczne zastosowanie tej kategorii zilustrowałam w analizie porównawczej stylów retorycznych dwóch dzienników brytyjskich *The Guardian* i *The Daily Mail*, w odniesieniu do artykułów dotyczących księży-pedofilów (na próbkach tekstowych po 10 000 wyrazów każda). Dzięki analizie można zauważyć w jakim stopniu style retoryczne obu dzienników różnią się ze względu na to, iż pierwszy z nich to dziennik opiniotwórczy, a drugi tabloid. Wykazałam także które cechy stylistyczne tekstów dotyczących pedofilii w Kościele w obu dziennikach pokrywają się, co wskazuje na stopniową tabloidyzację prasy opiniotwórczej. Celem tej prezentacji było przede wszystkim przedstawić rzetelny sposób na opisywanie zmian języka tekstów prasowych wywołanych „wkradaniem” się tam typowo tabloidowych zabiegów stylistycznych.

Podsumowując można stwierdzić, iż konferencja *Stylistics across disciplines* była znaczącym krokiem w integracji dziedziny naukowej jaką jest stylistyka. Udowodniła ona, że poprzez wymianę poglądów na temat różnych perspektyw badawczych wywodzących się z różnych dyscyplin, oraz poprzez rozwijanie nowych, zaawansowanych technicznie metod przetwarzania danych językowych, można coraz lepiej określać efekty kognitywne i komunikacyjne określonych wyborów językowych. Dotyczy to nie tylko odkrywania natury efektów estetycznych w stylistyce literackiej, która bazuje obecnie w coraz większym stopniu na metodach ilościowych. Interdyscyplinarne podejścia stylistyczne dają również możliwości bardziej wiarygodnego badania efektów perswazyjnych w dyskursie politycznym lub dziennikarskim (stylistyka retoryczna), lub określania różnic i podobieństw w preferencjach językowych środków wyrazu (stylistyka porównawcza). Często badania stylistyczne okazują się mieć wymierne zastosowania praktyczne, na przykład w przygotowywaniu materiałów do nauki języka i literatury, w kształceniu tłumaczy, a nawet w pomaganiu organizacjom społecznym w kształtowaniu postaw obywatelskich.